

szeptember 20-án déli tizenkét órától délután négy óráig tartott. Ennek során a csoport négy tagja, Olga Ivanovna Pervejeva, Oláh István, Szalai Sándor és Tengely József életét vesztette. Fegler István pedig fogságba esett. A halál tényét 1944. szeptember 22-én Nagyikázmérban rögzítették az anyakönyvbé.

A helyzetet bonyolította, később a kutatómunkát és az azonosítást nehezítette, hogy a négy halotti bejegyzés között tévedésből Szalai Sándor neve helyett Petkó Sándor neve szerepelt. A tévedés a fogságba esett magyar partizántól, Feglér Istvántól eredt, akit az azonosítás végett az ütközet után a helyszínre visszavitték. Ők azonban nem nagyon ismerték egymást, mivel a partizániskolán csak az utolsó napokban kerültek egy csoportba. A halottak sérülése olyan mérvű és természetű volt, hogy Fegler István Szalai Sándor helyett Petkó Istvánt vélte felfedezni a mutatott holttestek egyikében. A tévedés csak 1981-ben tisztázódott, amikor kiderült, hogy Petkó Sándor él, és Sellyén lakik. Ő bizonyította aztán, hogy a földre érés után kibontakozó harc során az ellenség kézigránátja Szalai Sándort ölte meg.

A partizánegység tragédiája az 1980-as évek elejétől vált ismertté. Tetranszky Mihály, a szlovákiai Mihalkó (Michalany) község történelem szakos tanára figyelt fel a partizánok holttestét magában rejtő ismeretlen bystei sírra. A helyi párt- és állami szervek támogatásával indult el az a kutatómunka, amelynek során feltárultak az események. Nálunk az Ózdon élő Nagy Károly iskolaigazgató és Németh Gyula nyugdíjas újságíró tett sokat az ügy érdekében, s ők azok, akik további feladatuknak tekintik a történetek kutatását és szélesebb körű megismertetését. Úgy gondolom, hogy a több mint negyven év távlatából élénk bukkánó partizánecsoporthoz tagjairól többet kellene tudnunk. Idősebbek és fiatalok egyaránt joggal kérdezhetik meg: kik voltak ők, miért vállalták életveszélyes járót feladatukat?

A tények ismeretében most már elmondhatjuk, egyszerű magyar katonák voltak. Mégis olyanok, akik egy adott pillanatban jóval az átlag fölé emelkedtek, mert a döntő pillanatban meg tudták cselekedni, amit sokan nem tudnak megtenni. Háborúellenesek voltak, gyűlöltek az értelmetlen vérontást. Rájöttek koruknak, a háború időszakának igazi lényegére. Nemcsak céljukat és feladatukat látták, hanem a megoldás, a kibontakozás lehetőségét is. Felismerték: tenni kell a háborús esztelenség megszüntetése érdekében. Tettük jelentőségét az sem kisebbíti, hogy elhatározásukban segítette őket a körülmények alakulása, a környezet és mások példája. Ők ugyanis teljes felelősséggel önmaguk cselekedtek.

Nekünk, utódoknak, kötelességünk, hogy emlékezzünk rájuk. Tiszteljük azokat, akik igaz cél érdekében fontosat tettek, s akik a legdrágábbat, életüket adták népük sorsának jobbra fordulásáért. Végezetül zárjuk az írást a partizánecsoporthoz tagjainak nevével. Emlékezzünk azokra, akikről tudunk: Olga Pervejeva (szovjet rádiós lány), Antal István (Újszász), Fegler István (Kerecsend), Oláh István (Ózd), Petkó Sándor (Kákics), Szalai Sándor (Bocsárlapujtó), Szita Ferenc (Zagyvaróna), Tengely József (Arló), Treskó Kálmán (Mar-kaz).

Dr. Bozó Gyula

Az al-dunai székelyekről

Amikor az 1760-as években az osztrák kormány megszervezte a határőrséget, a sok igazságtalanság miatt a székelyek ezrével adták vissza fegyvereiket. Madéfalván gyülekeztek, hogy az őket ért sérelmekről tárgyaljanak. Siskovics osztrák tábornok körülzáratta a falut, és kegyetlenül lelövette az embereket. A madéfalvi veszedelemnek kb. 400-an estek áldozatul. Ezt székelyirtás, SICULICIDUM-ként is emlegetik. Ezek után tömegesen menekültek a székelyek Moldvába, onnan pedig Bukovinába. Az új tartomány élére gróf Splényi Gábor, majd gróf Enzenberg Károly került, akik Martonffy Mór ferences minorita segítségével 1776 és 1786 között az odatelepült székelyekből öt magyar falut létesítettek: Fogadjisten 1776; Istensegíts 1777; Hadikfalva 1785–1786; József-falva 1785 és Andrásfalva 1786. Itt volt hazájuk több mint másfél évszázadig, a II. világháború idején történt kitelepítésükig. A lakosok földjeik jövedelméből nem tudtak megélni, ezért Moldvába és Romániába kényszerültek munkát vállalni. 1874-ben egy küldöttség ment Magyarországra – név szerint: Drusbáczky György plebános, Várda János bíró és Mezey János esküdt – kérelemmel, hogy a Bukovinában élő magyarok számára jelöljenek ki az anyaországban telepeket. Erre a magyar kormány megbízásából Odescalki herceg és Klap mérnök Bukovinába utazott, s

mindazoknak, akik magyar földre kíváncsoztak, az Al-Duna mellett, Belgrádhhoz közel fekvő Gyurgyevó védőtöltési mellett állandó munkát ígért. Első ízben mintegy 2000-en keltek útra, elhagyva szegényes otthonaikat. A letelepedettek ügyét Gromán Dezső kormánybiztos vezette, és az emberek több mint felét Gyurgyevóra helyezte, a másik fele megoszlott Sándoregyháza (ma Vojlovica) és Hertelendyfalva (ma Ivanovo) között.

Gyurgyevó falut Gyurgyevics ezredes telepítette 1865–68-ban, és maga nevééről nevezte el. Az első lakói a környékbeli németek, magyarok, bolgárok voltak. Amikor idetelepítették a székelyeket, a Duna mellett még nem készültek el a védőgátak, és nem volt semmi biztosabb kereseti forrás. Alig épült ki a falu, a Duna áradása elmosta házaikat. Szinte hihetetlen, hogy a tehető, termékeny földű Bánátban ilyen elmaradott, sivár módon nyomorogtak az emberek: a füzesek és nádasok között adtak nekik telepet, hogy ott építkezzenek és gyarapodjanak. A hegyekhez, erdőkhöz, havasokhoz szokott székelyek nem voltak járatosak az artéri földművelésben, de igyekeztek megkeresni betévíz falataikat. Nagy erőbefektetéssel munkálták a földet, szántották, vetették, de sajnos nemigen arattak, mert a termést újból és újból elmosta a víz. Összesen 17 esetben fordult elő, hogy minden a Duna árjának martaléka lett, úgyhogy a szerencsétlen lakosság a szomszédos községbe vagy korábbi tartózkodási helyére menekült. Aztán, ahogy visszahúzódott a víz, a legtöbbjük újra próbálkozott. Csodálatos, hogy ez a nép annyi csapás és megpróbáltatás után, lerongyolódva, legyengülve is újra talpra tudott állni.

Eissinger Ferenc fehértemplomi esperes, aki 1885-ben terepszemlét tartott ezekben a falvakban, így számol be a látottakról a csanádi püspöknek. „...az utak olyanok, hogy ezen esős idők alatt a kocsi a szó legszorosabb értelmében úszik és az utazás életveszéllyel van összekötve. Csak a legnagyobb lovakkal voltunk képesek keresztülhatolni. A szegény csángó¹ nép lent nem mossa a Dunától, a régi töltés mellett van elhelyezve rossz gunyhókban, sátorokban, oly mélyenfekvő helyekre, hogy a sok eső következtében az egész talaj fel van ázva, úgyhogy lehetetlen ott még a kocsiról is leszállni, s a nép mezítalabon gázol térgyig erő vízben és sárban még a gunyhókban is.” „...Körülfogtak bennünket, s kértek oda hatni, hogy Gyurgyevótól minél előbb megszabadulhassanak. Láttunk itt nőket felhalmozott sárrakáson felállított üstben kukorica ételt készíteni, körülvéve vízben álló éhező gyermekektől. Panaszkodtak arról is, hogyha éjjel esik, megázna, úgyhogy minde-nük vízben úszik.” „...Egyáltalán a nép vallásos, alázatos, erkölcsös és papja eránt nagy tisztelettel viseltetik, de jelenleg elhagyatottak. Egy része elköltözött Zsombolyára, Gyorokra, de a többinek is alig lesz otthon maradása, mert a víz télen, nyáron, mint Hanibál fenyegeti őket.” Pár nappal később ugyancsak ő: „...a csángó magyarok között sok beteg van, lázban szenvednek. Számukra kórház állított fel. A kép nagyon szomorú.” Zsák Godfrid peblános jelenti ugyanakkor Homoliczról: „Több család visszatért Bukovinába, akik viszont itt maradtak, bizonyára télen is ott fognak maradni, fát vághatnak házaikhoz, s szükségeset a közös raktárból megkaphatják ha rászorulnak...”

1886-ban az állandó áradások miatt a kormány Kovin és Plosica között egy magasabb fekvésű részben jelölt ki új lakóhelyet a gyurgyevói lakosságnak. A betegségből alig fölépült, erőtlén nép ismét hozzáfogott az építkezéshez, és aránylag rövid idő alatt fölépült a többnyire egyforma házzal és szép utcákkal rendelkező falu, melyet Székelykevének neveztek el. Földjeik persze megmaradtak a Duna-parton, s ezeket igyekeztek művelni, de a termés legtöbbször most is víz alá került. 1895-ben is olyan árvíz pusztított, hogy abban az évben nem is használhatták a földet. Néhány ezer holdat borított el a víz. 1897-ben is vízben állt a határ. A „Jó szív” egyesület támogatta őket, és a kormány adott nekik annyit, hogy megmentsse őket az éhhaláltól.²

A sok baj, elemi csapás mellett gondot jelentett az elszigeteltségük. Ők is szerették volna gyermekeiket iskolába járattatni. Először csak egy írni tudó földműves tanította a gyermekeket a betűvetésre. A közoktatásügynek egy deszkabódé állt rendelkezésére, mely egy kisebb és egy nagyobb helyiségből állott. A nagyobb a tanterem, a kisebb a „tanító” lakása volt. Mischel János volt az első okleveles tanító, aki 1885-ben kezdett tanítani. Amint épülni kezdett a falu, az első számú házat neveztek ki iskolának. 1888-ban határozta el a kormány, hogy az iskolát az államiak sorába veszi. Ekkor kezdtek rendes iskolát építeni, ami 1889-ben nyílt meg. Itt két tanítónő is dolgozott: Müller Otília és Somogyi Etelka.

A székelyek, bármilyen szegények voltak, a gyermekeket áldásként fogadták. „Annyi volt, amennyit az Isten adott.” Az iskolát hamar bővíteni kellett: 1897-ben hat, 1904-ben nyolc, 1907-ben tíz, 1910-ben pedig már 12 tanító működött Székelykevéen. Ezekhez mérten persze a tantermek számát is növelni kellett. 1902-ben Szabadka Gyula helybeli igazgató

Ifjúsági Egyesületet szervezett. Külön könyvtárak volt, amit gyakran használtak is. A tagok szavazatokat, felolvasásokat, színelőadásokat tartottak. 1906-ban nyílt meg az óvoda. A szülők örömmel küldték oda gyermekeiket, ahol óvónő és dada ügyel rájuk.

Székelykeve lakossága 1889-ben meghaladta a 2550-et, zömük hívő katolikus. Bonnáz Sándor Csanád megyei püspök templomot és plebánia lakot építtetett nekik. 1892-ben kapott állandó lelkesítő a falu, addig a szomszéd községből járt át a segédlelkész. A templom védszentje Szent István király.

Az al-dunai székelyek másik nagy községe Hertelendyfalva (ma Vojlovica) Marienfeld lakosaiából, 1865-ben települt. Sorsuk a gyurgyevóiakhoz volt hasonló, ők is sokat szenvedtek az árvízektől. 1876 tavaszán a rendkívüli áradások elsöpörték és ekkor kapták a lakosok a vojlovici erdő melletti ármentes területet, ahová 1882–1883-ban bukovinai székelyek is telepedtek. Az új község 1883-ban Hertelendy József, az akkori főispán után a Hertelendyfalva nevet kapta. 1910-ben már nagyközség, 509 házzal. Lakosainak száma 2922 magyar; 634 német; 856 szlovák. A magyar lakosság zöme református és luteránus, a katolikusok kisebbségben voltak.

A harmadik nagyközség, ahol szép számban élnek magyarok, *Sándoregyháza* (ma Ivanovo). A község a volt Határőrvidéken települt, de az árveszély őket is följebb sodorta. Az öt bukovinai falu mindegyikéből települtek ide székelyek, 262 család. Rajtuk kívül még bolgárok (patlyénok) élnek itt. Földjeik elég gyöngék, ezért halászáttal is foglalkoznak. A katolikus templom 1889-ben épült, melyhez nagyban hozzájárult Bonnáz Sándor csanádi püspök, ezért a község róla kapta a *Sándoregyháza* nevet.

A Bukovinából települtek öltözete, beszédmódora sokban különbözött a helybeliektől. A nők ráncos szoknyát viseltek (fősing vagy pendely) ingváll mellénykével és fejkendőt. A férfiak szűk csizmanadrágot (harisnya), daróc zekét és ujjatlan, begombolatlan lajbit. Népi kultúrájuk sajátos vonásait sokáig őrizték. Legelőször népviseletüket hagyták el. Kézimunkáik azonban – pl. a székely varrottas – még ma is híres. Penavin Olga nyelvész szerint az idetelepültek második és harmadik nemzedéke még töretlenül beszéli a magával hozott nyelvet, az alsíki dialektust. Az idősebbek 1922-től sem sajtították el a szerb nyelvet, csak éppen annyit tudnak, amennyi a piacon, üzletben föltétlenül szükséges. Az ifjúság persze az iskola, rádió, TV hatására már elhagyja szülei, nagyszülei nyelvjárását, olykor sajnos tudatosan válik meg tőle. A városi környezetben élők, főként az ott házassalók pedig nem is használják anyanyelvüket.

Ujváry Zoltán debreceni néprajzi professzor véleménye szerint e falvak magyar közössége még számos vonatkozásban a száz év előtti bukovinai állapotokat őrzi. Igen, az idősebb nemzedék még ragaszkodik a régi hagyományokhoz. Pl. Székelykeven sokáig járták a betlehemesek és a „Huszárok” játékát. Mindhárom faluban élnek még azok a székely dalok, amelyek bújdosásuk viszontagságait vagy a madéfalvi veszedelem emlékét őrzik.

Kulturális egyesületük egy székely varrottásokat készítő kézimunkacsoportból alakult az 1920-as években. Kezdetben Adv Endre névvel szerepelt, majd 1969-ben felvették a Tamási Áron Székely-magyar Művelődési Egyesület nevet. Van ifjúsági tánc csoportjuk és egy kisebb színjátszó csoportjuk. Fénykorukban, az 1970-es években, a tánc csoport mellett zenekarral, férfi- és vegyes kórossal, valamint citerazenekarral is büszkélkedhettek. Jelenleg inkább vendégszereplőket fogadnak Jugoszlávia más magyar vidékeiről, sőt az 1980-as évek elején még Marosvásárhelyről is fellépett itt együttes.

Az 1960-as években az al-dunai székelyek lelkét is megérintette a pénzszerzés vágya, sokan elhagyták takaros házaikat, családi fészkeiket, idegenben próbáltak szerencsét. Több család ment ki Németországba, Svédországba, sőt Ausztráliába is. Az előbbiekből többsége visszatért és költséges házakat épített, de a más kontinensre vándorlók nemigen. Az idősebbek olykor-olykor még hazajönnek egy-egy nagyobb eseményre, mint nemrég Székelykeve százéves évfordulójára.

Az évfordulós ünnepeket megelőző napokban a templomban beszédek hangzottak el a falu történetéről, szokásairól, vallási életéről. Székelykeven Szent István napján az ünnepi nagymisért Jung Tamás, Bánát püspöke, a falu szülőtte mutatta be. Gyuris László helybeli

¹A bukovinai székelyeket a korábbi irodalomban gyakran nevezték csángóknak, ők azonban mindig székelynek tekintették magukat. (Szerk.)

²Az idevándorlás egészen az I. világháborúig tartott, sőt még később is érkeztek kisebb csoportok.

plébános ez alkalomra megjavíttatta a már évtizedek óta a padláson heverő Máriás lobogót. A templomba való bevonuláskor ezt vitte a menet élén a legfiatalabb „csángó” pap, utána magyarruhás lányok és fiúk csoportja következett, majd a ministránsok és a papok serege. E lobogó alatt hangzottak el a versek és az ünnepi köszöntők. A kézimunkázó csoport székely varrottas díszpárnát ajándékozott az aranymisés püspöknek.

Az egyhetes kulturális program keretében a Székelykevei Petőfi Művelődési Egyesület keretében irodalmi estet szerveztek, székely énekkórus is föllépett. A táncsoport hagyományos bukovinai székely táncot, „hétfélest” adott elő, szerepelt a citerazenekar, valamint a leánykórus. Kiállítás is rendeztek az évforduló alkalmából az iskola előcsarnokában, ahol a hagyományos paraszti élet eszközeit mutatták be. Ez alkalommal állandó múzeum létesítését is tervbe vették.

E nép sokáig élt elhagyatottan, szegénységben, megaláztatásban, de mélyen érző erkölcsével és kitartásával egyre gyarapodott, s a ma is virágzó faluk bizonyítják, hogy a székely erényeket őrző emberek mire képesek. Mindazt, amit őseink áldozatok árán megőriztek, továbbadtak, ne könnyelműsködjük el, ne szórjuk bele a modern világ szemeteskannáiba, mint értéktelen, elviselt holmit, őrizzük, szeressük, ápoljuk, sőt szépítsük őseink erényeit. Ha a hajléktalan, koldussá vált, elhagyatott kis csoport ki tudta virágoztatni falvait, nekünk is kötelességünk ezt ápolni, fejleszteni és egybefogva munkálkodni azon, hogy ne legyünk méltatlan utódok.

Lukáts Márta

Andrássy Mauzóleum. Krasznahorkán (Csehszlovákia) a kassai országút közelében található a nagyméretű, szecessziós Andrássy Mauzóleum, amelyet a jótékonyágáról ismert Andrássy Dénes emeltetett 1905-ben – a felesége és a maga részére – müncheni építészekkel 1 millió aranykoronás költséggel. Az építmény díszítésére a világ csaknem minden márványfajtaját felhasználták, oltárképét négyezer mozaikkövből velencei művészek állították össze. Az épület előtt áll Andrássy Dénesné megkapóan szép márványszobra. *(Kerékyártó Mihály)*

